

ТЪРГОВИЯТА НА ЕС С УСЛУГИ И ПО-НАТАТЪШНАТА ИМ ЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ

Гл. ас. д-р Моника Моралийска
Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Търговската политика на ЕС има за цел да отвори нови пазари за европейските износители, работници и инвеститори чрез премахването на бариерите пред пазарите на все повече и повече държави – търговски партньори. Тази политика е успешна по отношение на международната търговия както със стоки, така и с услуги и е довела до положителни ефекти за европейската икономика. Въпреки това тенденциите на деглобализация, както и застоят в ръководени от СТО преговори за по-нататъшна либерализация на търговията доведоха до нови алтернативи за интеграция – плурилатералните споразумения, пример за които са преговорите по Споразумението за търговията с услуги (*Trade in Services Agreement – TiSA*), които имат своите плюсове и минуси. Тази статия има за цел да изследва традиционните и алтернативните методи за либерализиране на търговията с услуги за ЕС и да направи заключение, кои от тях са най-добри за съюза, неговите граждани и доставчици на услуги.

Ключови думи: ЕС, търговската политика, международна търговия, услуги

JEL класификация: F13, F15, F40

Значимост на сектора на услугите и търговията с услуги в ЕС

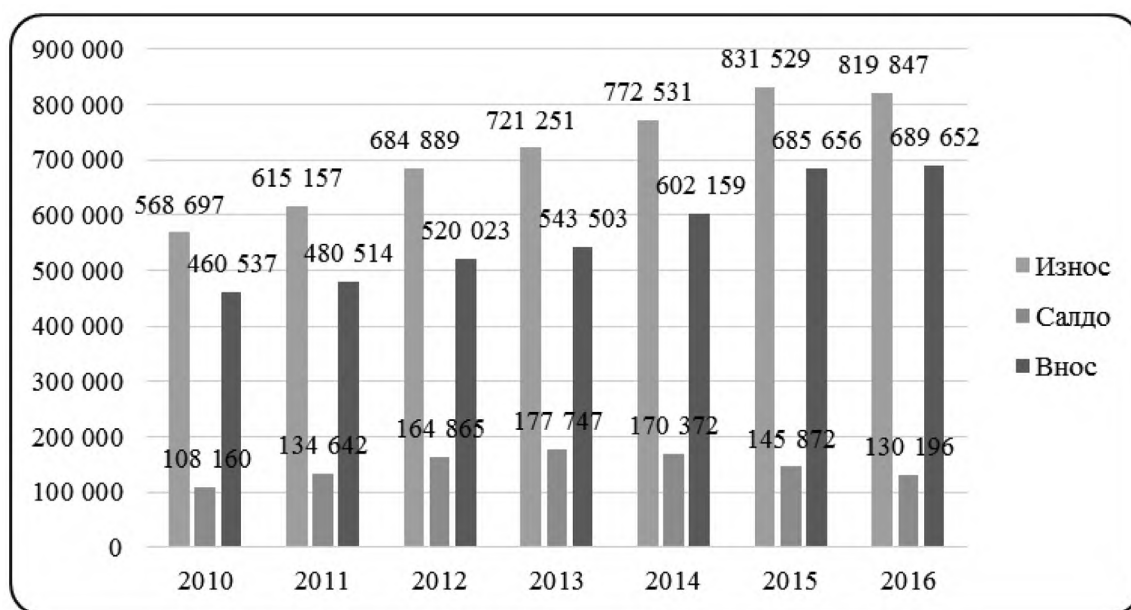
Услугите играят основна роля в съвременната икономика и търговията с тях е своеобразен показател за икономическото развитие на дадена страна. Ефективният сектор на услугите е от решаващо значение както за търговията, така и за промишленото производство чрез финансиране, логистика и комуникации. Нарастването на търговията с услуги и тяхното широко предлагане стимулират икономическия растеж чрез подобряване на ефективността на свързани отрасли и осигурявайки ключови междинни ресурси. От друга страна, секторът на услугите заема все по-голям дял в международната търговия¹ в резултат от продължаващата икономическа глобализация, все по-голямата

¹ Понятието "международна търговия с услуги" обхваща търговията с услуги като сделките между местни лица – резиденти на ЕС - и нерезиденти. Освен че се предоставят чрез търговия на услуги между местни и нерезиденти, услугите могат да се предоставят и чрез чуждестранни филиали в приемащите страни. Следователно по-широкият обхват на търговията с услуги добавя и търговското присъствие (напр. чрез дъщерно дружество) на доставчиците на услуги в трети страни.

взаимосвързаност на националните икономики и усложняването на международните търговски потоци чрез глобални вериги за създаване на стойност.

Всички тези процеси имат като резултат нарастващ обем и значимост на търговията с услуги в световен мащаб и в ЕС. На сектора на услугите се дължат около 70% от БВП и заетостта в ЕС, а повече от 30 милиона работни места съществуват благодарение на износа на услуги извън съюза (което означава, че износьт е в основата на почти всяко седмо работно място в Европа). От друга страна, през следващите 10–15 години се очаква приблизително 90% от световния икономически растеж да бъдат генерирани извън Европа, което налага необходимостта да се изградят и укрепят икономическите и търговските връзки с новите центрове на световен растеж (Европейска комисия, 2015).

Износьт на услуги от ЕС за трети страни следва устойчива тенденция на нарастване. В периода 2010–2015 г. той се увеличава всяка година и от 569 милиарда евро през 2010 г. достига 832 милиарда евро през 2015 г. В същото време вносьт на ЕС на услуги от трети страни нараства от 461 милиарда евро през 2010 г. до 686 милиарда евро през 2015 г., в резултат от което се отчита ръст в излишъка на търговията с услуги от 108 милиарда евро (2010 г.) до 146 милиарда евро през 2015 г. (Фигура 1).

Фигура 1. Търговия на ЕС с услуги с трети страни, 2010–2016 г. (млрд. евро)

Източник: С данни на Eurostat, 2016 г.

Данните от 2015 г. потвърждават, че както и през предходните години, Обединеното кралство е държавата, членка на ЕС, с най-висока стойност на износа на услуги за трети страни с износ на стойност 188 милиарда евро, или 23% от общия износ на ЕС (Фигура 2). Следващите най-високи нива на износ за трети страни са регистрирани от Германия (120 милиарда евро), Франция (98 милиарда евро), Холандия (77 милиарда евро) и Ирландия (56 милиарда евро). Германия е и най-големият вносител на услуги от страни

извън ЕС (на стойност 118 милиарда евро, или 17% от общия внос на ЕС), последвана от Ирландия (97 милиарда евро), Обединеното кралство (96 милиарда евро), Холандия (89 милиарда евро) и Франция (79 милиарда евро) – *Фигура 3 (Eurostat, 2016).*

Фигура 2. Дял на износа на държавите членки в общия износ на услуги на ЕС (%), 2016 г.

Източник: С данни на Eurostat, 2016 г.

Фигура 3. Дял на вноса на държавите членки в общия внос на услуги от ЕС (%), 2016 г.

Като най-важен партньор в търговията с услуги на ЕС традиционно на първо място се нареждат САЩ – през 2015 г. износът на услуги от ЕС за САЩ възлиза на 226 милиарда евро, или повече от една четвърт (27%) от целия износ на ЕС за трети страни. Следващите най-големи вносители на европейски услуги са Швейцария (14%), Китай (4%), Япония и Русия (по 3%), Канада, Индия и Бразилия (по 2%).

Основните страни на произход на вноса на услуги в ЕС са същите като дестинациите за износа на услуги от ЕС – САЩ отново заемат челно място с внос на стойност около 213 милиарда евро през 2015 г. (31% от общия внос от трети страни). Следващите най-високи дялове са на вноса от Швейцария (11%) и Китай (4%), (Евростат, 2016).

Съвременни подходи за либерализация на търговията с услуги

С нарастване на значимостта на търговията с услуги като дял от световната търговия облекчаването на достъпа до пазарите на услуги по света става все по-важно за функционирането на многостранната търговска система. По тази причина в Уругвайския кръг преговори освен традиционните въпроси, свързани с търговията със стоки, бяха включени и други области, сред които и търговията с услуги.

Условията за регулиране на световната търговия с услуги са уредени с Общото споразумение за търговия с услуги (ГАТС) в рамките на Световната търговска организация

(СТО). В него се поставят принципите, посредством които се либерализира търговията с услуги между членовете на СТО. Наред с вече установените в ГАТТ принципи на недискриминация най-облагодетелствана нация (НОН), национално третиране (НТ) и пазарен достъп (ПД) ГАТС въвежда и специфични правила, свързани с прозрачността, вътрешното регулиране, признаване на квалификацията, плащания и трансфери, както и изключения в някои области, като телекомуникации и финансови услуги. СТО категоризира различните начини на предоставяне на услуги, като ГАТС формулира четири модула за предоставяне на услуги: от територията на една страна на територията на друга страна; на територията на една страна на потребител от друга страна; от доставчик на услуги от една страна чрез търговско присъствие на територията на друга страна; от доставчик на услуги от една страна чрез присъствието на физически лица на територията на друга страна.

Основният подход за либерализация се запазва под формата на **многострани преговори** на базата на общите правила, заложи в ГАТС. Преговорите засягат предимно пазарния достъп, който всяка една страна, членка на СТО, предоставя на останалите чрез поемане на конкретни ангажменти. Ангажиментите се поемат чрез индивидуални списъци със специфични задължения, които включват ангажменти по отношение на сектора на икономическа дейност, начин на предоставяне на услуги, изключения, от кои разпоредби на ГАТС е съответната резерва (национално третиране, пазарен достъп, най-облагодетелствана нация). От влизането в сила на ГАТС списъците с ангажменти са основното средство за либерализация на търговията с услуги на многостранно и двустранно равнище.

Възприети са два основни подхода при изготвянето на списъците с ангажменти – негативен и позитивен. Позитивният подход е най-широко разпространен, тъй като той е и подходът в ГАТС. При него държавата се обвързва с действието на съответното споразумение само за секторите, изрично изброени в списъка с ангажменти, т.е. сектори, които не са включени, не попадат под действието на либерализацията. Състои се от няколко основни компонента – сектор и подсектор според класификатора на ООН; ограничения спрямо принципа на национално третиране (най-често дискриминиране на основа националност); ограничения спрямо пазарния достъп (друг тип ограничения пред икономическите оператори, различни от националност); начин на предоставяне на услуги.

При негативния подход за либерализирането на търговията с услуги на пълна либерализация подлежат всички сектори, изключени от списъка, включват се само ограниченията пред търговската либерализация. Негативният подход има елементи, сходни с позитивния, но се отличава с подробно описание на резервите с цел прозрачност на действието на приложимите ограничения, както и правно основание (национално или ЕС законодателство). В практиката се счита, че негативният подход представлява по-прозрачния начин на отразяване на ограниченията по законодателството и предоставя по-големи възможности за гарантиране на автономната либерализация на търговията с услуги, тъй като се обвързват с *ratchet* клауза². По принцип този вид списъци се ползва от развитите държави в света при сключването на споразумения за свободна

² **Ratchet клауза** - при веднъж предприета либерализация от дадена държава, изразяваща се в премахването на някое ограничение в търговията с услуги, след това не могат да бъдат въвеждани нови ограничения.

търговия в услугите (напр. в ОИСР, НАФТА, споразуменията на САЩ и др.). В рамките на СТО и на сключените досега споразумения за свободна търговия от ЕС се е ползвал т. нар. положителен списък.

Освен двата основни подхода съществува и хибриден подход, където се смесват елементи на негативния и позитивния. ЕС има такъв опит в преговорите за Споразумението за търговия с услуги (ТИСА – *TiSACC*) и Трансатлантическото търговско и инвестиционно партньорство между ЕС и САЩ. Той се състои в съчетаване на позитивен подход по отношение на ограниченията спрямо пазарния достъп, като се следва моделът на ГАТС, и на негативния подход по отношение на ограниченията спрямо национално третиране. В допълнение списъкът отново е разделен на две части, едната обвързана с *ratchet* клауза по отношение на съществуващите към момента ограничения, и втора част по отношение на бъдещи дискриминационни мерки.

Макар че след влизането в сила на ГАТС търговията с услуги става част от многостранните търговски преговори за по-нататъшна либерализация и въпреки включването ѝ в Кръга Доха, тя остава на втори план за сметка на въпроси като вътрешната подкрепа в селското стопанство и продоволственият осигуряване. Многостранните преговори за либерализиране на услугите в рамките на СТО навлизат в застой, поради което конкретно в областта на услугите се търси подновяване чрез договаряне на нови правила в някои ключови сфери като електронна търговия, дигитална икономика и вътрешна нормативна уредба (вътрешно регулиране). Основни пропоненти на правилата са развитите страни, като в области като електронната търговия голям интерес се проявява и от развиващите се страни.

Алтернатива при това положение е ЕС да продължи либерализацията на търговията с услуги на основата на все повече **двустранни споразумения**. Всички споразумения за свободна търговия (ССТ) на ЕС включват разпоредби и ангажменти за либерализиране на търговията с услуги. Принципът на договаряне е, че основавайки се на ГАТС, по-специално чл. 5, едно такова споразумение следва да има значителен обхват по отношение на сектори и начини на предоставяне на услуги.

По-рано целта на двустранните споразумения на ЕС беше да надграждат многостранните договорености с отделни приоритетни партньори, но заради липсата на развитие в преговорите в рамките на СТО двустранните споразумения започнаха да придобиват все по-голяма важност в търговската политика на ЕС, чиято цел е гарантиране на пазари за европейските износители.

Едно модерно Споразумение за свободна търговия на ЕС обхваща общи правила за търговска либерализация (НОН, НТ, ПД), секторни правила в някои специфични сектори, както и ангажменти по всички модули на предоставяне на услуги. Специално значение се отдава на модул 3, търговско установяване, тъй като на практика това е либерализиране на условията за инвестиции в дадена страна. Либерализирането му е изведено в отделна глава по инвестиции, а не в главата по търговия с услуги, защото в нея се урежда не само либерализирането на инвестициите, но и тяхната защита. Най-амбициозната оферта за пазарен достъп ЕС е правил във Всеобхватното икономическо и търговско споразумение с Канада (СЕТА). В него за първи път ЕС използва негативен подход при съставянето на списъците по търговия с услуги, като предоставя ниво на достъп, което не е предоставяно на друг партньор. В това отношение СЕТА представлява предизвикателство и за българската администрация, която нямаше опит с

негативни списъци и следваше да се направи внимателен преглед на законодателството по сектори, за да може да бъде съставен списъкът с резерви. България има най-много национални резерви от държавите, членки на ЕС, общо 44 – 24 в Анекс 1 и 20 в Анекс 2 (Министерство на икономиката на РБ, 2016).

Друг непосредствен резултат от продължаващия застой в либерализиране на търговията с услуги в рамките на СТО е, че една група държави с такъв интерес започна преговорите, за да опита създаването на **плурилатерално споразумение** за търговия с услуги, което да надгражда правилата в ГАТС. В преговорите по *TiSA* в момента участват 23 държави, членки на СТО, включително Европейският съюз³, които общо извършват около 70% от световната търговия с услуги. Както по време, така и след приключването на преговорите споразумението ще бъде отворено за всички други членове на СТО, които искат да участват в него. Една от най-важните цели на участниците е да бъдат привлечени водещите държави с бързо развиващи се икономики (Индия, Бразилия, Китай и др.).

TiSA цели отваряне на пазарите на услуги и подобряване на правилата в области като лицензиране, финансови услуги, телекомуникационни услуги, професионални услуги, електронна търговия, услуги, свързани с морския транспорт, услуги от професионалисти, които пребивават в чужбина с цел временно предоставяне на услуги, и др. Това ще предостави нови възможности за износ на услуги от ЕС и същевременно ще стимулира икономическия растеж, увеличаването на работните места и благосъстоянието.

TiSA се основава на ГАТС и неговите разпоредби – приложно поле, определения, достъп до пазара, национално третиране, изключения и др., което означава, че ако достатъчно членове на СТО се присъединят към него, то би могло да се превърне в по-широко споразумение на СТО и да се разпростре и извън първоначалните участници.

Структурата на споразумението ще е съвместима с тази на ГАТС, за да се гарантират бъдещо му мултилатерализиране и инкорпориране в ГАТС. Споразумението ще включва ангажименти по достъпа до пазара, стандартни клаузи, произтичащи от съществуващите ангажименти по ГАТС, както и нови задължения, подобрени регулаторни правила на основата на направените от страните предложения (държавните поръчки и др.), хоризонтално правило за националното третиране с възможност за изключения, ефикасен механизъм за уреждане на спорове и др.

Споразумението ще обхваща всички сектори и начини за предоставяне на услуги, но ще има възможност за изключване на чувствителни сектори на услугите от поетите ангажименти за либерализиране (напр. аудиовизуални услуги, обществените услуги). По отношение на дискриминационните мерки ще се прилагат клаузи за запазване на статуквото (*standstill*) и запазване на всяка промяна към либерализация (*ratchet*).

За списъците със специфичните задължения на страните се използва т. нар. хибриден метод. Задълженията по достъпа до пазара са на основата на позитивни списъци по модела на списъците по ГАТС, а задълженията по националното третиране са на основата на негативни списъци, в които сектор по сектор се изброяват всички ограничения за предоставяне на услуги според законодателството на съответната страна. Задълженията по достъпа до пазара не засягат правото на държавните или местните

³ Австралия, Европейският съюз, Израел, Исландия, Канада, „Китайско Тайпе“, Колумбия, Коста Рика, Лихтенщайн, Мавриций, Мексико, Нова Зеландия, Норвегия, Пакистан, Панама, Перу, Република Корея, САЩ, Турция, Хонконг (Китай), Чили, Швейцария, Япония.

органи да регулират пазарите на услуги. Целта е да се премахнат дискриминационните ограничения по отношение на доставчиците на услуги от страните, участващи в *TiSA*. Това означава, че *TiSA* няма да се отрази на правилата, на които всички доставчици на услуги – както от страната, така и чуждестранните доставчици – трябва да отговарят, като например мерки, предназначени за опазване на общественото здраве, безопасността или околната среда; минимални квалификационни изисквания за доставчици на услуги; спазване на правата на хората по време на работа (Министерство на икономиката на РБ, 2016).

Перспективи и съображения пред по-нататъшната либерализация

Независимо от варианта, по който ще продължи да се развива либерализацията на услугите в световен мащаб, и подхода, който ЕС ще прилага преобладаващо на един или друг етап, очертава се по-скоро тя да продължи. За ЕС предизвикателство представлява необходимостта да се намери баланс по отношение на предимствата и недостатъците, които всеки от тях притежава.

В най-новата си търговска стратегия Европейската комисия настоява за по-нататъшна либерализация на услугите⁴, чрез която ще се генерират икономически растеж и работни места в ЕС чрез увеличаване на търговията и инвестициите, като в същото време се поставя акцент и върху налагането на европейски ценности в страните партньори, особено по отношение на устойчивото развитие.

Според новата стратегия търговската политика на ЕС трябва да бъде преразгледана в съответствие с новите икономически реалности и в резултат на това Комисията настоява за по-нататъшна либерализация на услугите както на вътрешния пазар, така и с трети страни, като изрично се споменава *TiSA*. В същото време не липсват и съображения по отношение на потенциалните рискове от приемането на конкретното споразумение, свързани както с традиционните негативни ефекти от нарастващата конкуренция, така и с тези от евентуално засилване на приватизацията и необходимостта от защита на обществените услуги от нея.

Традиционно търговските политики имат отрицателно въздействие, защото причиняват загуба на работни места в определени региони и държави и създават необходимост от овладяване на нови умения, приспособяване към нови начини на работа и евентуално преместване в друг регион или държава членка с цел намиране на работа. Комисията посочва на първо място отговорността на държавите членки и на ЕС за осигуряване на активни политики на пазара на труда и, второ, подчертава ключовата роля на политиките в областта на образованието за подпомагане на непрекъснатото развитие на уменията за подготовка на работниците за бъдещи работни места. Структурният и инвестиционният фонд на ЕС, както и Европейският фонд за приспособяване към глобализацията са в подкрепа на общностите, които страдат от негативните последици от либерализацията и развитието на международната търговия.

⁴ Европейската комисия публикува на 14 октомври 2015 г. своята нова търговска стратегия, озаглавена „Търговия за всички – към по-отговорна търговия и инвестиционна политика“.

Така например Европейският комитет на профсъюзите в образованието⁵ изразява опасения по отношение на либерализацията на обществените услуги. Неговата позиция изисква изрично изключване на настоящите и бъдещите обществени услуги от търговските споразумения, за да се защити европейският социален модел (European Trade Union Committee for Education, 2015a). Съображенията на комитета са, че със споразумението ЕС ефективно отваря вратата към чуждестранни доставчици на образователни услуги с нестопанска цел и в предложените основни разпоредби не се споменава нито едно изключение за обществените услуги или услугите от общ интерес. *ETUCE* изисква образованието да бъде изцяло изключено от тези преговори и *TiSA* (European Trade Union Committee for Education, 2015b).

Според Европейската организация за защита на потребителите⁶, ако не е добре обмислено, има риск споразумението *TiSA* да доведе до понижаване на защитата на потребителите. Изтъкваната причина за това е, че преговарящите обсъждат правила, които да задължават депутатите от държавите, подписали споразумението, да спазват строги критерии, и отговарят на „тестове за необходимост“, преди да предлагат нови закони. Това би могло да попречи на бъдещи мерки за защита на потребителите, които биха могли да бъдат отчетени от партньорите по споразумението като по-строги, отколкото е „необходимо“, например споразумението може да попречи на ЕС да въведе бъдещо законодателство, което да защитава потребителите от вредни свойства на определен продукт. От друга страна, според Организацията на потребителите някои страни по *TiSA* искат да бъдат в състояние да коментират законопроектите на другите страни по споразумението, което би довело до риск от злоупотреба с влияние на вземащите решения и намаляване на желанието да се правят повече нови предложения. Това може да доведе до „регулаторен хлад“, което означава, че развитието на политиката на ЕС ще се управлява и евентуално парализира от система, в която ще бъдат включени твърде много от заинтересуваните страни извън ЕС (European Consumer Organization, 2016).

Международната конфедерация на профсъюзите (МКП)⁷ публикува подробен анализ на изтеклите текстове за 20-те кръга преговори по споразумението, според който, ако бъде прието, то би имало сериозни последствия на пазара на труда в целия свят.⁸ Като основен проблем авторите отбелязват, че *TiSA* законно ще подкрепи и улесни работата на т. нар. споделена икономика, която предизвиква „процъфтяването на нелоялна конкуренция между доставчиците на услуги, назначаването на незащитени работници в „сивата“ икономика и избягване на плащането на данъци“.

Отбелязва се също, че има риск и за работниците, които попадат в четвъртия модул на предоставяне на услуга, който е форма на краткосрочна миграция, когато работят за

⁵ Европейският комитет на профсъюзите в образованието (*European Trade Union Committee for Education*) е социалният партньор на учителите на европейско равнище и защитник на учителските интереси в Европейската комисия. Създаден през 1977 г., представлява 132 учителски синдиката в 49 държави.

⁶ *European Consumer Organization (BEUC)* включва 43 независими национални потребителски организации от 31 европейски страни (ЕС, ЕИП и страните кандидатки).

⁷ *International Trade Union Confederation (ITUC)*.

⁸ Още през 2013 г. подобна съвместна декларация беше подадена до Европейската комисия от Международна конфедерация на профсъюзите (*International Trade Union Confederation – ITUC*) и Европейската конфедерация на профсъюзите (*European Trade Union Confederation – ETUC*), <http://www.ituc-csi.org/trade-in-services-agreement-risks?lang=en>.

определен период в друга страна, обикновено по проект, да бъдат наети в чужбина на трудови договори, чиито условия са далеч по-лоши от тези, предвидени в трудовото законодателство на приемащата страна, защото то няма да се прилага, ако са наети по договор за проект.

За отделни сектори също бяха изказани опасения за сериозни рискове, например според транспортните съюзи пълното отваряне на транспортни услуги би довело до по-нататъшно влошаване на заплатите и безопасността на транспортните работници, а при финансовите услуги – до по-голяма консолидация на банковия сектор, при който по-големите банки ще станат още по-големи (чрез сливане и поглъщане на по-малките), което ще увеличи риска за финансовите системи (Equal Times, 2016).

Съображения имаше от гореизброените организации и по отношение на недостатъчната прозрачност на преговорите по споразумението, както и за силно противоречивия механизъм за решаване на спорове с инвеститорите.

Заклучение

Въпреки наблюдаваните антиглобалистки тенденции процесът на либерализация на международната търговия най-вероятно ще продължи да се развива на различни равнища. През последните години поради трудностите в преговорите по Кръга Доха все повече държави и икономически блокове прибягнаха към възможността за либерализиране и подобряване на условията за търговия на двустранна, регионална или плурилатерална основа. Пример са преговорите за плурилатерално споразумение по търговията с услуги (*TiSA*), за сключването на което има и опасения от различно естество. Изводът е, че ЕС трябва внимателно да подхожда в преговорите, така че да защити максимално интересите на всички заинтересувани страни по споразумението, както и да избегне същите грешки, които допусна в преговорите по други международни търговски споразумения.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Altintzís, Y. (2016), A global Trade in Services Agreement would put workers and consumers at risk, Equal Times, 10 November 2016, <https://www.equaltimes.org/a-global-trade-in-services?lang=en#.WSQsaOvyjIU>.
- European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Towards a Robust Trade Policy for the EU in the Interest of Jobs and Growth, 18.10.2016, com(2016) 690 final <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-690-EN-F1-1.PDF>.
- European Commission (2015), Trade for all - Towards a more responsible trade and investment policy, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf.
- European Commission (2017), Trade in Services Agreement – TiSA, <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/>.
- European Consumer Organization – BEUC (2016), Factsheet. Trade in Services Agreement http://www.beuc.eu/publications/beuc-x-2016-017_tisa_factsheet.pdf.
- European Trade Union Committee for Education (2015a), The European Commission's new trade strategy pushes for further services liberalisation, 15 October 2015, <https://www.csee-etuce.org/en/news/archive/1165-the-european-commission-s-new-trade-strategy-pushes-for-further-services-liberalisation>.

- European Trade Union Committee for Education (2015b), Trade in Services Agreement (TiSA) is a threat to quality education, Brussels, 27 June 2014, <https://www.equaltimes.org/a-global-trade-in-services?lang=en#.WSQsaOvyjIU>.
- Eurostat (2016), Statistics Explained. International trade in services, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_services.
- International Trade Union Confederation – ITUC (2016), Alles uber TISA <https://www.ituc-csi.org/alles-uber-tisa>.
- Министерство на икономиката на РБ (2016), Дискусия на тема „Общата търговска политика на ЕС и българската икономика“, 27.04.2017 г., <https://www.mi.government.bg/bg/news/ministar-sedlarski-otkri-diskusiya-na-tema-obshtata-targovska-politika-na-es-i-balgarskata-ikonomika-2984.html> (Ministry of Economy of Bulgaria, Expert Discussion “The Trade Policy of the EU and the Bulgarian Economy”, 27 April 2017).